

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Інститут філології
Кафедра теорії та практики перекладу з англійської мови

ПРОДАНЮК Марія Тарасівна

**БІБЛІЙНА СИМВОЛІЧНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ (на
матеріалі перекладу твору К. Люїса «Листи Крутения»)**

035- Філологія
035.041 Германські мови та
літератури (переклад включно), перша - англійська

Автореферат
магістерської роботи на здобуття
академічного ступеня магістра філології

Миколаїв – 2020

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
КРАВЦОВА Олена Анатоліївна,
кандидат історичних наук, старший викладач кафедри
теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Захист відбудеться о 10 годині на засіданні атестаційної комісії
Чорноморського національного університету імені Петра Могили (54003,
м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Серед багатьох складних питань, які вивчає сучасне перекладознавство, важливе місце посідають проблеми перекладу символів, оскільки містить цілу низку операцій, знання яких перекладачем є запорукою адекватного перекладу. Важливість вивчення символічності у художніх текстах та її перекладу визначається не тільки ключовою позицією, яке займає це питання в процесі комунікації, але й маловивченістю у перекладацькому аспекті. Символи виконують особливу роль в організації та комунікативному спрямування художнього тексту, у вираженні додаткової семантичної інформації, а, отже, важливою є їх передача цільовою мовою. Символічні елементи текстів, що мають транскультурний характер, є особливо перспективною темою дослідження в сучасному глобалізованому світі і потребують подальшого вивчення з перекладацької точки зору.

Оскільки символам властива, інколи, нечітка, імпліцитна семантика, перед перекладачем під час передачі їх значення іншою мовою постає проблема точного визначення функціональної семантики того чи іншого символу, вірного вибору його прямого або варіантного відповідника, адже хибне визначення може спричинити неповний переклад або переклад з уведенням додаткової інформації, відсутньої в оригіналі, а то й, взагалі, призвести до перекладацької помилки.

Отже, **актуальність** пропонованого дослідження визначається, передусім, недостатнім опрацюванням у вітчизняному та зарубіжному перекладознавстві ґрунтовних наукових праць, присвячених дослідженню символічності у лінгвоперекладацькому аспекті, а також браком наукових студій, автори яких досліджували б специфіку відтворення символів, здійснювали б їх перекладознавчо-порівняльний аналіз.

Мета роботи полягає у дослідженні символів, їх типів, виявленні й аналізі способів їх відтворення у художньому творі та проблем їхнього перекладу.

Досягнення визначеної мети передбачає виконання таких **завдань**:

- критичний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з досліджуваної проблематики;
- дослідити й дати визначення поняттю символ, релевантному для перекладознавства та споріднених йому тропів;
- визначити чинники, котрі ставлять символи на межу неперекладності у площині англо-українського-російського перекладів;
- провести порівняльний аналіз українського та російського перекладів з метою встановлення стратегій перекладу при відтворенні біблійної символічності.

Об'єктом дослідження є біблійна символічність у літературному творі К. Люїса «Листи Крутеня».

Предмет дослідження є засоби та прийоми відтворення біблійної символічності в українському та російському перекладах твору К. Люїса «Листи Крутеня».

Методи дослідження. Мета й завдання роботи зумовили використання методів перекладознавчого, зіставного й семіотичного аналізів тексту як провідних методів дослідження. Перекладознавчий аналіз, який поєднує інтерпретативний, прагматичний, лінгвостилістичний підходи до вивчення змісту вихідного й цільового текстів дозволив дослідити специфіку відтворення символів в українському / російському перекладах.

Матеріалом дослідження є твір К. Люїса «SrewtypeLetters» тайого переклади виконані українською мовою Володимиром Романцем у 1994 році (видавництво «Свічадо»), російською – Наталією Трауберг у 1991 році.

Такий вибір матеріалу зумовлений чіткою авторською інтенцією на використання символів.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що здійснено комплексне дослідження особливостей відтворення символів, визначено набір засобів та прийомів їхньої передачі у художньому перекладі.

Джерело фактичного матеріалу ще не було об'єктом перекладознавчого аналізу.

Практичне значення отриманих у ході дослідження результатів визначається тим, що вони можуть використовуватися в процесі вивчення курсів «Практика перекладу з англійської мови», «Особливості художнього перекладу», у різних спецкурсах із художнього перекладу, які традиційно вважаються найскладнішими для перекладача, а також можливості різних підходів до таких перекладацьких завдань, що може стати у пригоді перекладача-практика для розширення досвіду та як допомога у творчих пошуках.

Апробація результатів роботи проводилася на міжнародній науково-практичній конференції за участі молодих учених «Філологічні науки: Історія, сучасний стан та перспективи дослідження» (Львів, листопад 2019), міжнародній науковій конференції «Priority Directionsof ScienceDevelopment» (Харків, грудень 2019). Основні результати дослідження викладено у науковій статті, опублікованій у фаховому збірнику наукових праць, рекомендованих ВАК України.

Магістерське дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 82 сторінок основного тексту, список використаної літератури містить 78 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовуються вибір теми, актуальність її, сформульовано мету і завдання магістерської роботи, розкриваються об'єкт, предмет та методи дослідження, визначається наукова новизна, зазначається матеріал дослідження, висвітлюється теоретичне значення та практична цінність роботи, вказується структура роботи.

У першому розділі роботи *«Сутність символічності у розумінні ідейної спрямованості й авторського задуму художнього твору»* окреслюється феномен символічності у парадигмі сучасної гуманітарної науки, здійснюється огляд різних підходів до визначення поняття «символ» та його ролі у художньому перекладі, вибудовується теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу цього феномена: дається визначення споріднених із символом понять, вказується на їхні схожості та відмінності.

У наукових працях дослідників зазначається, що символ як предметний або словесний знак виражає сутність певного явища, наділений органічністю і багатозначністю образу, може бути вірно зрозумілий лише в контексті, мати езотеричне й екзотеричне значення. Маючи асоціативну природу, символ потребує не тільки раціонально-логічного, а й емоційно-підсвідомого розуміння. Виокремлюють універсальні, специфічні, випадкові, міфологічні, первісні, традиційні, архетипні, колективні, індивідуальні, релігійні, ліричні символи. За ступенем абстрактності вирізняють абстрактну, предметну, рослинну, зооморфну символіку.

Щодо сутності біблійних символів, то вони представляють собою сталі зображення, що не піддаються зміні, є інтернаціональними, а отже, мають універсальну природу й передаються із покоління в покоління. Їх використання у художніх творах дає можливість урізноманітнювати мовні інструменти, пробуджувати уяву читача мови перекладу, збільшувати його

потенційний світогляд, впливати на психологічну сферу за допомогою словесного і зорового зображення.

Ключовими художніми засобами, які сприяють реалізації інтертекстуальності є алюзія, ремінісценція, алегорія, архетип та символ. Їх використання робить художній твір цікавим для читача, актуалізує його інтелектуальний потенціал, зближує картину світу літературного твору із реальною картиною світу реципієнта, а також робить зрозумілими йому проблеми літературних героїв, сприяє емпатії почуттів та коректній інтерпретації художніх образів – читач «живе» в тому самому середовищі, що і персонаж.

Взаємопроникнення текстів може наочно виражатися у творі або бути імпліцитним, *inabsentia*. Міжтекстові зв'язки можуть бути виявлені, навіть коли графічно ці зв'язки не виражені (як при цитаті), сам читач має знайти їх, відчутиневий вплив іншого тексту. Проблеми зв'язків між текстами досліджувалися у роботах Р. Барта, М. Бахтіна, В. Виноградова, Ю. Коваліва, Ю. Крістєвої, Ю. Лотмана, І. Смірнова та ін.

Переклад художньої літератури з біблійною символічністю варто виділити в окремий підвид перекладу через специфічність завдань, які він висуває. Ці завдання зумовлені, у першу чергу, невисокою теологічною компетенцією перекладача та обмеженим обсягом знань про культурно-історичний період виникнення того чи іншого релігійного символу. Твори з біблійною символічністю виконують не лише розважальні, але й освітні та виховні функції, суміщення яких в одному творі є втіленням принципу естетизму та дидактизму. Перекладна література такого типу обов'язково повинна виконувати освітню функцію, тому що передбачає не тільки ознайомлення читача з основами біблійних істин, а й іноземною культурою.

Причини деформації біблійної символічності у художньому творі викликані:

- недостатнім володінням перекладачем мовою оригіналу;

- недостатнім знанням Священного Писання;
- неуважним ставленням до системи смислів та символів тексту оригіналу;
- недостатнім аналізом семіологічної глибини вихідного символу та його культурологічного складника;
- нерозумінням авторської думки;
- не урахуванням рівня аперцепції можливих реципієнтів;
- невмінням розрізняти особливості індивідуального стилю автора.

Вербальні маркери біблійної символічності позначені структурною неоднорідністю, і правильне відтворення їх у перекладі передбачає ретельний підбір лексичних, граматичних, синтаксичних, композиційних та інтертекстуальних елементів, а також врахування всіх позамовних чинників, що передбачає детальний аналіз на до перекладацькому аналізі.

Відмінності у світосприйманні англомовної та української культур зумовлюють вищий рівень аперцепції універсальних, здебільшого релігійних символів та нижчий саме народних й індивідуальних символів у художньому перекладі із-за втрати ними семіологічної глибини й частини культурологічних складників. Дискурсивна епістемічна трансформація символів виявляється в їхній екзотикації і чужинності, частковій десакралізації в ментальності сприймаючої культури. Відтворенні у перекладах символи виконують важливі пізнавальні й естетичні функції, надаючи можливість реципієнтам пізнати і зрозуміти домінуючі цінності та особливості світогляду певного народу.

У другому розділі роботи *«Перекладацький аналіз відтворення біблійної символічності в українському та російському перекладах твору К. Люїса «Листи Крутеня»* дається короткий опис ідіостилу автора, вказується, що К. Люїс обережно підбирає літературну форму для творення своїх образів, вдало відображає безліч складних філософських понять, звертаючись, перш за все до глибин духовного буття людини. Втілюючи мотиви біблійних подій, автор звертається до основних ідей

християнства про прощення, каяття; піднімає ряд морально-етичних питань, таких як вірність і зраду, спокусу і цнотливість, індивідуалізацію людини і дотримання загальних моральних законів.

В творчості письменника простежується біблійна символічність, яка викликає зацікавленість і потребує глибокого аналізу для розкриття авторського задуму і адекватного відтворення у цільовій мові. У цьому ж розділі здійснюється аналіз біблійної символічності за ступенем абстрактності й символічності та смисловою структурою, виокремлюються ключові біблійні символи, розкривається їхня сутність.

Слід зазначити, що на аналіз та відтворення біблійної символічності у цільовій мові істотний вплив має контекст, який дозволяє розкрити багатогранну природу символу. У досліджуваному творі виокремлено біблійні символи великої боротьби між добром і злом, істиною і неправдою, світлом і темрявою, істинною вірою і удаваною.

Наразі вивчення особливостей перекладу духовної символічності має перспективи для подальших досліджень фахівців з перекладу в таких аспектах перекладознавства, як розробка теоретичних засад для опису відношень еквівалентності / адекватності, пов'язаних із символічністю; зіставленням двох мов з метою вироблення потенційних одиниць еквівалентності; опис окремих труднощів перекладу, пов'язаних із проблемними мовними явищами, які мають розбіжності в принципах оформлення в різних мовах.

ВИСНОВКИ

Пізнавши мову, культуру, образ мислення нації, перекладач починає розуміти особливості менталітету даної культури, а вся сукупність фонових знань допомагає йому досягти адекватності, повноцінності, еквівалентності перекладу, першочергово перекладу художньої літератури. Перекладач

знаходиться одночасно в зоні двох національних концептосфер. Чим вище рівень художньої образності тексту, тим вище ступінь залежності цього тексту від тієї національної культури, в рамках якої він створений, і тим складніше завдання перекладача.

Художній переклад іде в одному річищі з оригінальною творчістю, він розвиває мову, розширює коло понять, збагачує культуру народу. Перекладаючи твір, перекладач використовує переносні значення, лексичні утвори, крилаті слова, окреслює засобами своєї лексики нові поняття, переймає способи, – не лексику і не граматичну будову, а способи лаконізму, інструментовки, образної типізації, емоціонального наснаження і загалом здійснює для свого народу засобами своєї мови освоєння культури іншого народу, отже, й культури його мови.

Виходячи із викладеного вище, можна визначитися, що перекладачу вміння мислити символами є необхідним, але цього не достатньо для досягнення художніх цілей; без знання мови символів певної культури у творах письменників окремої національної літератури перекладач не зможе досягнути певного художнього рівня та адекватного декодування іншомовного символічного орнаменту; потрібна неабияка гнучкість мислення перекладача, який крізь досвід колективного підсвідомого своєї нації повинен досягти емоційної сили символічного мислення іншомовної колективної пам'яті. В решті решт, слід пам'ятати, що тексти тяжіють до символізації і перетворюються в символи культури. На відміну від інших видів знака, які зберігають пам'ять, символи отримують високу автономію від свого культурного контексту і функціонують не тільки в синхронному зрізі культури, а й в її діяхронних вертикалях. Тому вагомість рішення перекладача ускладнюється ще й тим, що він повинен надзвичайно проникливо ввійти у саму сутність символів та їх розмаїття, аби виявити сутність самогобуття.

Як підтверджує практика, активніше перекладаються ті художні твори, в основі яких лежать універсальні символи, універсальні й зрозумілі для різних часів і народів. Такі символи відтворюють зміст загальнолюдських понять, таких як, приміром, «життя», «смерть», «кохання», «ненависть», «добро», «зло», вони знаходять спільне мовне виявлення у словесно-предметній сфері мови перекладу, пропускаються через спільну систему народних уявлень і асоціацій, здобувають виразні національні ознаки. Такі твори досягають рівня світових, поповнюючи скарбницю світового мистецтва. Однак, у мовному арсеналі кожної етнокультури існує значна частина символів, яка являє собою помітний відбиток специфічної, притаманної лише їй, народнопоетичної традиції. Тому, зазвичай, перехід національних символів з однієї культури в іншу при перекладі відбувається шляхом складних семантичних трансформацій, зумовлених образно-значеннєвим перенесенням на ґрунті даної етнокультури в іншу культуру, з опорою на відповідні прагматичні значення, національно орієнтований набір пресупозицій.

Оскільки знаки-символи є полісемічними, вони мають багатозначень у різних культурах і їх можна по-різному інтерпретувати у тому чи іншому контексті, що складає вагомий труднощі при перекладі. Кожна культура володіє своїм свідомим та позасвідомим, має свої поняття та образи, промовляє певними символами, які перекладач неодмінно повинен розпізнати та адекватно передати.

Отже, символ не лише покликаний розкрити прихований сенс твору, збагатити його зміст, а й зрозуміти внутрішній світ автора та його персонажів. Використання у художньому творі автором символів, допомагає створити поле для багатогранної інтерпретації твору читачем. Трактування символу може бути нескінченним, але значення, яке він тримає, тісно пов'язане з особистістю, її намірами, а також з оточенням. Символ як лінгвопоетична та філософська одиниця набуває сакрального змісту та представляє собою концептосферу тієї епохи, до якої відноситься той чи інший твір.

Основне завдання перекладача полягає у віднайденні у першотворі знаків, які несуть основне символічне наповнення, та декодуванні їх засобами мови перекладної версії, розкритті їх глибинної наповненість. Для того, аби правильно зрозуміти символічну наповненість твору та розкрити прихований зміст, необхідно досягти основної мети, яка постає перед перекладачем: визначити відповідність символічних структур творів оригіналі та перекладі, адекватності їх відтворення. Якщо символічне мислення культури, з мов якої здійснюється переклад, не співпадає з символами культури-сприймача (що відбувається у переважній більшості), перекладачеві потрібно дослідити історичне минуле культури тексту оригіналу, адже саме у минулому бересвій початок символізація понять та образів.

Список опублікованих праць за темою роботи:

1. Проданюк Марія та Кузенко Галина. *«Символи художньої літератури: адекватне декодування»*. Priority directions of science development: Abstracts of 2nd International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”, 2019, pp. 421-428.
2. Проданюк Марія та Кузенко Галина *«Асоціативна природа символів у художньому перекладі»* 2020. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету Серія «Філологія» № 42. С. 113– 124.
3. Проданюк Марія *«Семіотичний аналіз художньої літератури»* Філологічні науки: Історія, сучасний стан та перспективи дослідження. Наукова філологічна організація «Логос». 2019. С. 91 – 95.

АНОТАЦІЯ

Проданюк М.Т. Біблійна символічність як об’єкт перекладу

(на матеріалі перекладу твору К. Люїса «Листи Крутеня») –
Кваліфікаційна наукова робота на здобуття академічного ступеня магістра,
Миколаїв, 2020.

Магістерська робота присвячена дослідженню особливостей відтворення символів у художній літературі, з'ясовано, що асоціативна природа, символу потребує не тільки раціонально-логічного, а й емоційно-підсвідомого розуміння, виокремлено символи універсальні, специфічні, випадкові, міфологічні, первісні, традиційні, архетипні, колективні, індивідуальні, релігійні, ліричні, встановлено, що без знання мови символів певної культури у творах письменників окремої національної літератури перекладачу не можливо досягнути певного художнього рівня та адекватного декодування іншомовного символічного орнаменту.

Символи фіксуються в національній свідомості у формі непорушних матриць, незмінних сутностей, що виринають із підсвідомості кожного митця і спрямовують його у свою творчість. Поняття «символ» є специфічним типом світосприйняття, він затаємничений у мові, культурі, мистецтві певного етносу, набуваючи все нових і нових форм. Розуміння символічної природи мови пов'язане із проникненням у багатовимірність духовного світу нації, що виявляється та реалізується безпосередньо крізь призму світобачення певного письменника.

За ступенем абстрактності символи поділяються на абстрактно-символічні, предметно-символічні, рослинні символи та зооморфні.

Як підтверджує практика, активніше перекладаються ті художні твори, в основі яких лежать універсальні символи, універсальні й зрозумілі для різних часів і народів. Такі твори досягають рівня світових, поповнюючи скарбницю світового мистецтва.

Основне завдання перекладача полягає у віднайденні у першотворі знаків, які несуть основне символічне наповнення, та декодуванні їх засобами мови перекладної версії, розкритті їх глибинної наповненості. Для того, аби правильно зрозуміти символічну наповненість твору та

розкрити прихований зміст, необхідно досягти основної мети, яка постає перед перекладачем: визначити відповідність символічних структур творів оригіналі та перекладі, адекватності їх відтворення.

Ключові слова: символ, символіка, рослинна символіка, зооморфна символіка.

АННОТАЦІЯ

Проданюк М.Т. Библейская символичность как объект перевода

(на матеріалі перекладу твору К. Льюїса «Письма Баламута») -

Кваліфікаційна наукова робота на соискание академічної ступені магістра, Николаев, 2020.

Магістерська робота присвячена дослідженню особливостей воспроизведення символів в художественній літературі, встановлено, що асоціативна природа, символів вимагає не тільки раціонально-логічного, але й емоційно-підсвідомого розуміння, виділено символи універсальні, специфічні, випадкові, міфологічні, первобитні, традиційні, архетипні, колективні, індивідуальні, релігійні, ліричні, встановлено, що без знання мови символів певної культури в творах письменників окремої національної літератури перекладачу неможливо досягти певного художественного рівня і адекватного декодування іноземного символічного орнаменту.

Символи фіксуються в національному свідомості в формі незмінних матриць, незмінних сутностей, виступають з підсвідомості кожного художника і направляють його в його творчості. Поняття «символ» є специфічним типом сприйняття, він захований в мові, культурі, мистецтві певного етносу, набуваючи всі нові і нові форми.

Понимание символической природы языка связано с проникновением в многомерность духовного мира нации, оказывается и реализуется непосредственно через призму мировоззрения определенного писателя.

По степени абстрактности символы делятся на абстрактно-символические, предметно-символические, растительные символы и зооморфные.

Как подтверждает практика, активно переводятся те художественные произведения, в основе которых лежат универсальные символы, универсальные и понятные для разных времен и народов. Такие произведения достигают уровня мировых, пополняя сокровищницу мирового искусства.

Основная задача переводчика заключается в нахождении в подлиннике знаков, которые несут основное символическое наполнение, и декодировании их средствами языка переводной версии, раскрытии их глубинной наполненности. Для правильного понимания символической наполненности произведения и раскрытия скрытого смысла, необходимо достичь основной цели, которая стоит перед переводчиком: определить соответствии символических структур произведения в оригинале и переводе, адекватности их воспроизведения.

Ключевые слова: символ, символика, растительная символика, зооморфная символика.

SUMMARY

ProdaniukMaria Biblical symbols as an object of translation (on the material of translation C. S. Lewis's novel "The Screwtape Letters") –

Qualification research paper, Mykolaiv, 2020

The research paper describes the features of reproduction of symbols in fiction, revealing that the associative nature of a symbol requires not only rational-logical but also emotionally-subconscious understanding, distinguishes universal, specific, casual, mythological, primitive, traditional, archetypal, individual, religious, lyric symbols. Without knowledge of the language of symbols of a particular culture in the works of writers of a particular national literature, it is not possible for the translator to reach a certain artistic level and a adequate decoding of foreign symbolic ornament.

Symbols are fixed in the national consciousness in the form of immutable matrices, immutable entities that emerge from the subconscious of each writer and direct him into his work. The concept of "symbol" is a specific type of worldview, it is hidden in a language, culture, art of a particular ethnic group, taking on more and more new forms. Understanding the symbolic nature of language is related to the penetration into the multidimensionality of the spiritual world of a nation, which is revealed and realized directly through the prism of the worldview of a particular writer.

In terms of abstractness, symbols are divided into abstract-symbolic, object-symbolic, plant and zoomorphic symbolism.

Translation of fiction with biblical symbolism should be distinguished into a separate subspecies of translation because of the specificity of the tasks it puts forward. These tasks are due, first of all, to a low theological competence of the translator and a limited amount of knowledge about the cultural and historical period of the emergence of a particular religious symbol. Works with biblical symbolism perform not only entertaining, but also educational and educational functions, the combination of which in one work is the embodiment of the principle of aestheticism and didacticism. Translated literature of this type is bound to serve an educational function, as it involves not only acquainting the reader with the basics of biblical truths, but also foreign culture.

The reasons for the deformation of biblical symbolism in the work of art are:

- insufficient command of the translator in the original language;
- insufficient knowledge of Scripture;
- inattention to the system of meanings and symbols of the original text;
- insufficient analysis of the semiological depth of the source symbol and its cultural component;
- misunderstanding of the author's opinion;
- not taking into account the level of apprehension of possible recipients;
- inability to distinguish features of the individual style of the author.

As practice confirms,

those works of art that underlie universal and understandable symbols for different times and peoples, are more actively translated. Such works reach the level of the world, replenishing the treasury of the world art.

The primary task of a translator is to find the main symbolic content in the original, and decode it by means of the language of the translated version, to reveal the depth of fullness.

In order to understand properly the symbolic content of the work and to reveal the hidden content, it is necessary to achieve the main goal that the translator faces: to determine the correspondence of symbolic structures of the works in the original and the translation adequacy of their reproduction.

Keywords: symbol, symbolism, plant symbolism, zoomorphic symbolism.